

Irena Vodopija

HRVATSKI JEZIK ČEHA ANTUNA VJENCESLAVA TRUHELKE

Antun Vjenceslav Truhelka, iako Čeh, svojim se književnim i pedagoškim djelovanjem bori za hrvatski jezik. On je učitelj, glazbenik, prevoditelj, pisac pedagoških rasprava, udžbenika i priručnika. Osim na češkom, piše i na hrvatskom pripovijetke, basne, pjesme, pitalice, rebuse, zagonetke. Suraduje u časopisima *Napredak*, *Moravsky Pestoun*, *Smilje*, a u Osijeku pokreće učiteljski godišnjak *Zora*. Truhelka je svojim djelom obogatio kulturnu i prosvjetnu prošlost Osijeka.

Sredina XIX. stoljeća u Hrvatskoj obilježena je brojnim političkim, društvenim i kulturnim događajima.

Zato i pojavu A.V. Truhelke možemo motriti na planu školstva i njegova prosvjetnog djelovanja koje obuhvaća izdavanje časopisa "Zora" u Osijeku kao i na planu književnom.

Ne možemo o Truhelki govoriti kao o velikanu književnosti u Slavoniji. Čak ni među naprednim učiteljima ne zauzima ono mjesto koje mu pripada, ali je on svakako jedan od redova u vojsci onih koji su se marno borili za hrvatsku riječ na hrvatskom jeziku.

Možda je njegovo svestrano djelovanje spriječilo put do vrha u jednom od područja kojima se bavio. On je učitelj, glazbenik,

prosvjetitelj, urednik časopisa i pisac ili možda točnije: pisac - didaktičar.

Čeh, rođen (1832.¹/34.-1877.) kao mlad učitelj 1854. godine dolazi u Hrvatsku, a u Osijeku se skrasio 1859. godine.

U vrijeme Truhelkina dolaska u Hrvatsku još se osjećaju posljednjepreporodna gibanja.

Gajevo shvaćanje "*da je jezik najjače vezilo sloge i najjača potporna narodne samostalnosti* čime je obznanio da ga jezik zanima samo kao sredstvo za rješavanje nacionalnog pitanja i buđenje nacionalne svijesti - on će i književnost shvatiti jedino u tom smislu"^(21,18)² - utrlo je put i mnogim naprednim učiteljima u XIX. st.

Na tom se tragu nalazi i dobar dio Truhelkina stvaralaštva.

Iako Čeh, Truhelka počinje pisati i na hrvatskom. Pripada hrvatskom učiteljskom pokretu, Filipovićev je sljedbenik i suradnik. Kao svestran učitelj bavi se pitanjima kulture i prosvjete. Među osnivačima je *Hrvatskog pedagoško-književnog zbora* 1871. i među osnivačima Pjevačkoga društva *Lipa* u Osijeku 1876. godine.

Ako podijelimo Truhelkino stvaralaštvo na pedagoško-didaktičko-metodičko i književno, može se uočiti ono što vezuje ta dva dijela:

- posebno istaknuta briga za hrvatski jezik,
- zahtjevi koje postavlja pred učitelja koji mora govoriti hrvatski, puno čitati i usavršavati se.

Za svoga prilično kratka života pisao je *stranom česki, stranom hrvatski, te bijaše dobar humorista i satirik. Kao humorista pisaše u česke Humoristicke lysty. Napisao je više pedagoških članaka i razprava za Napredak i Moravsky Pestoun. I Neven te Jadranska vila donesoše više njegovih sastavaka. Izdao je igrokaze za mladež (3 sveska) Mali krasoslov (1 svezčie) Pjesmaricu za mladež (1 svez.) Pomoćna knjižica za hrvatsko-njemačko jezikoslovje u pučkih učinah (1 svez.) i pisarsku početnicu (6 svezčica).*^(19,500)

Osim navedenoga, ostali su iza njega rukopisi uređeni za tisak, kao i mnogi prilozi za Smilje - računske zagonetke, rebusi i pitalice.

¹ Vaniček u *Nekrologu* navodi 1832. kao godinu rođenja, a ostali 1843.

² Prvi broj u zagradi ukazuje na literaturu pod navedenim brojem, a drugi na broj stranice.

I na kraju *Nekrologa* Vaničak kaže: *Tko je Truhelku poznao, te ga znao nepristano prosuditi, taj će priznati, da bi još više na literarnom polju učinio, da se kretao u literarnom krugu.*^(19,500)

Truhelka i hrvatski jezik

Truhelka još u Pragu prijateljuje s Hrvatima koji su tamo studirali i počinje učiti hrvatski, a nastavlja s učenjem našavši se u Virovitici na mjestu učitelja *prevadjajući revno hrvatske basne u česki jezik.*^(19,498)

Ubrzo počinje i sam pisati i objavljivati na hrvatskom jeziku.

Naučivši hrvatski, upušta se u borbu za hrvatski jezik nasuprot njemačkom. Godine 1870. dobiva mjesto na njemačkoj trivijalnoj školi u Osijeku gdje nastavlja svoju borbu.

Prijateljujući s istomišljenicima Filipovićem, Fabkovićevima i drugima, našao se među sudionicima Prve opće hrvatske učiteljske skupštine i osnivačima Hrvatskog pedagoško-književnog zbora. Zapisničar je na toj skupštini bio Truhelka, a predsjedavajući drugoj sjednici 24. kolovoza 1871. Skender Fabković glede jezika otvara problem ako: *... bude prihvatila Skupština predlog da se imaju školske knjige pisati i tiskati akademičkim pravopisom, zaista ona tim dokaza malo znanja, jer, jošte se nisam namjerio na čovjeka, koj bi mi uztvrdio, da je uistinu koj akademički hrvatski pravopis.*

Meni je jezgra akademičkoga rada u Radu: u njem vidim plodove neumorna truda naših akademika al u njem vidim ja, vidi nas svaki, da nije tamo sklada u pravopisu. Kada se taj sklad prikaže, onda će se morati svi pisci pokloniti pravopisu, utanačenu na bistrini znanja, na poznavanju svih tankoća jezika hrvatskoga. Gospoda Kurelec, Veber, Daničić i Jagić, kojim u svim čast, mogu ovo hladno prosuditi.^(14,107)

Fabković se žesti i zbog sljedećeg: *... pristupio je meni neki g. brat, uz želju da će nešto prosborit na hrvatskom jeziku. Prijateljski zapitam ga: što po prilici o jeziku? Na što će on posve otvoreno, da želi hrvatski jezik krstiti: Srbsko-hrvatskim; da nam se knjige imaju zvati: srbsko-hrvatske! Čast mu! ... Hladna vi, gospodo Hrvati! uz tolike već striele koje mi biaše primiti i odbaciti; uz tako uzbuđeno srce; uz podpuno uvjerenje da je takav predlog hrvatskom učiteljstvu jabuka trpika, da je temelj novoj opet zavadi, da možda i razsulu našem - u*

istinu sav se bijah uzrujao pak jedino mogah zapitatirečnoga g. brata ovo: kako si vi krstite jezik ...?

Odgovara iskreno: srbski. Kojim dakle pravom može zahtievati od nas Hrvatah, da si krstimo hrvatski jezik novim pridjevom.^(14,108)

Ali Truhelka se jezičnim problemima počeo baviti još desetak godina prije te skupštine.

U *Zori* 1863. nalazi se tekst *Narodni učitelj a narodnost* u kome Truhelka najjasnije izlaže svoje misli o jeziku.

... Duhovni pako život i sav napredak duše osniva se na narodnom mu značaju, a jedino sredstvo za obrazovanje um mu jest jezik...

Jezik i narod jesu tako uzko skopčani, kano duša s telom.^(2,45)

I odmah postavlja pitanje: *Kojim načinom moguće detetu ucepiti ljubav prama domovini, prama domaćem materinskom jeziku?* Razmišljajući o tom sjeća se riječi svojega učitelja Čeha Amerlinga i kaže: *Zašto: ako hoćemo, da mladeži pravu ljubav prama domovini i njezinom jeziku u srdce ucijepimo, sveta nam je dužnost, da mi ovu ljubav posedujemo.*^(2,45) Da je Truhelka tu ljubav imao i ucijepio svojoj djeci govori njegova kći Jagoda: *Tako se nađoše Čeh iz Zbraslave i Svabca iz Mađarske u dalekoj hrvatskoj, da osnuju hrvatsku obitelj i odgoje svoju djecu za Hrvatsku. Otac je od majke naime tražio, da ona, dok se rodi prvo diete, nauči toliko hrvatski, da mu mogne govoriti hrvatskim jezikom i da taj jezik bude materinski njihovoj djeci.*^(20,346)

No Truhelka nije ostao samo na programatskim tekstovima.

Tako nastaje njegov RUKOVODNIK *pri obuki jezikoslovnoj, pri usmenom i pismenom izražavanju mislih.*

Svoje načelo o jezikoslovnoj obuci iznosi na samom početku: *Misliti, govoriti, čitati (razumeti) i pisati.*^(1,71)

Objašnjava i svoje poglede na učenje gramatike: *Što će dakle ono slovničarenje - gramatisanje, koje ne samo da nikakvog ploda nedonosi, već, kojim se toliko prodangubi i što će ono u pučkoj učioni? Mi smatramo slovniciu, kano sredstvo k drugoj svrhi.*^(1,72)

Može se samo pretpostaviti da je Truhelki, kao čovjeku koji prati stručnu i znanstvenu literaturu, poznato bilo mišljenje Jakoba Grimma kako gramatiku u školi ne treba učiti.

Truhelkino se mišljenje odnosi na pučku školu u kojoj nema mjesta "suhoparnim gramatiziranju". Vječni je problem (bio) učenje gramatike živih jezika po uzoru na gramatiku grčkog i latinskog pa se

može pretpostaviti da je i to bio još jedan razlog Truhelkinu protivljenju učenju gramatike u pučkoj školi.

Već je rečeno kako cjelokupno Truhelkino djelo povezuje briga za jezik i za učitelja.

Spoj tih dvaju motiva može se vidjeti u njegovim CRTICAMA IZ KUKAVŠTINE objavljenima u *Zori* (1862./63.).

U Crticama je utvrđeno za učitelja: *da je gospodin lerer prekodravac, da ni čestito naški ne znade.*^(6,146)

Na kraju uzvikuje: *O zlotvorna protekcijo, čemu nisi ti kriva, da se meššaš i u najsvetije zvanje.*^(6,146)

Sličan motiv razrađuje Truhelka u DNEVNIKU NĚKOG MLADJEG UČITELJA.

Pisao je u vrlo popularnom obliku dnevnika. Dnevnik se počinje pisati 8. listopada 185..., a isti ga učitelj čita nakon deset godina i piše primjedbe na ono što je nekoć napisao. Mladi učitelj pripravnik upisuje u svoj "Tagebuch": *Moram svuda često latinske floskule meššati osobito pred prostimi, barem će se osvėdočiti da sam vredniji, nego moj kolega; tako ću si prije steći taj nuždni o, og -ug - nu kako se to već kaže hrvatski, ne pada mi na um; nu holt onsegn.*^(5,133)

A nakon deset godina u podrubnoj bilješci piše: *Kako me je stid sada, da nisam se znao podpuno u materinskom jeziku izraziti, izišav iz preparandije. To uvidjam svaki dan, ako mi dodje u ruku koje pismo u ono doba pisano. Ta to je morao biti uvět naobraženja učiteljeva.*^(5,133)

Tom se dosjetkom pisanju i ponovnom čitanju dnevnika poslužio kako bi pokazao promijenjen i osviješten odnos prema jeziku. Mladi je učitelj pisao kako će djeca dobiti *finfundcvancik kad su zločesta*, kako pozdravlja sa "*servus herr kollega, wie kec?*" o tome kako ide *vizite praviti*, a tada nosi *oranžgelt - glace handschu*, kako ima *majsterštuk*. Mladi učitelj ne zna dobro hrvatski, ali ne zna ni njemački pisati.

I na kraju misao u kojoj je sadržana poruka: *Eno, kako smo mi mladi učitelji mladog naroda, njegovo najveće blago - jezik mu - grdili i potvarali.*^(5,136)

Truhelka je hrvatskim jezikom ovladao tako da je na njemu mogao pisati i stručne radove, nazivlje,³ popularne priloge, ali i manje književne oblike i poeziju za djecu.

Posljednja rečenica Vaničekova nekrologa ujedno je gorka tvrdnja da *Osijek nije bilo mjesto za toli radina i napredna muža.*^(19,500)

Literatura

1. A.V. Truhelka: *Rukovodnik pri obuki jezikoslovnoj, pri ustmenom i pismenom izražavanju misli*: Zora, 1863.
2. Q.Q. Sandučić (A.V. Truhelka): *Narodni učitelj a narodnost*, Zora, 1863.
3. S...čić (A.V. Truhelka) *Sredstva za neprekidno usavršavanje našeg učiteljstva*, Zora, 1863.
4. A.V. Truhelka: *Najlaglji način pučku mladež bez notah pjevati naučiti*, Zora, 1863.
5. L.K. (A.V. Truhelka): *Ulomci iz dnevnika nekog mladjeg učitelja*, Zora, 1863.
6. Q.Q. Sandučić (A.V. Truhelka): *Crtice iz Kukavštine*, Zora, 1863.
7. A.V. Truhelka: *Voda*, *Napredak* br. 4, 1859.
8. A.V. Truhelka: *O Školskoj disciplini u opće*, *Napredak* br. 10, 1859./60.
9. A.V.T.: *O nazornoj obuci*, *Napredak* br. 1 i br. 2, 1860.
10. A.V.T.: *Priuka na poslenost*, *Napredak* br. 12, 1861.
11. A.V.T.: *Nješto o crkvenoj glasbi*, *Napredak* br. 11, 1861.
12. A.V. Truhelka : *Broj učiteljev sa zapriekami*, *Napredak* br. 24, 1861.
13. A.V.T.: *Kako se najuspješnike razvija naša narodnost u učionicah*, *Napredak* br. 24, 1861.
14. V.T.: *Naši rukotvorci (zanatlije) s gledišta školskoga*, *Napredak* br. 2, 1864.
15. V.T.: *Strani orguljaši i sadanji učitelji*, *Napredak*, br. 7, 1865.
16. A.V.T.: *Učitelj i njegov učenik*, *Napredak*, br. 16, 17, 18, 1867.
17. V.T.: *Vježbanje pameti*, *Napredak*, br. 16, 1867.
18. S. Fabković: *Prva obća hrvatska učiteljska skupština*, *Napredak* br. 14, 1871.
19. F. Vaniček: *Antun V. Truhelka*, (nekrolog), *Napredak* br. 32, 1877.
20. J. Truhelka: *Crni i bieli dani, Iz prošlih dana* (pogovor), *MH*, Zagreb, 1944.
21. M. Šicel: *Programi i manifesti u hrvatskoj književnosti*, *Liber*, Zagreb, 1972.

---

³ Navodim nesustavno dio nazivlja koje samo Truhelka rabi u svojim pedagoškim radovima: bistroumna djeca, čudoredna, darovi nadarenja, glazba i gudba, izobrazba, naobrazba, krasnoćut, krijepiti-podkrijepa), poraba, potrebitost, pomnjivo, rukovodnik, svrha, savnjivanje, zornost, zrijeti...

CROATIAN LANGUAGE OF THE CZECH ANTUN VJENCESLAV TRUHELKA

Antun Vjenceslav Truhelka, although a Czech, was fighting for the Croatian language through his literary and pedagogic activities. He was a teacher, musician, interpreter and author of pedagogic papers, schoolbooks and manuals. Except in Czech, he wrote short stories, fables, poems, chants, riddles, etc. in Croatian. He was an associate for the magazines Napredak, Moravsky Pestoun, Smilje, and in Osijek he started a teachers' annual magazine Zora.

Truhelka's work contributed to the cultural and educational history of Osijek.